

ZENONAS VARNAUSKAS IR KAUNO TEKSTILĖS MOKYKLA

Lijana Šatavičiūtė

LIETUVOS KULTŪROS TYRIMŲ INSTITUTAS

Saltoniškių g. 58, LT-08015 Vilnius

lijana.sn@gmail.com

Straipsnyje siekiama nušviesti dailininko ir pedagogo Zenono Varnausko (1923–2010) indėlį į dailininkų (ypač tekstilininkų) rengimą svarbiausiuose XX a. antros pusės Kauno dailės židiniuose – Kauno valstybiniame taikomosios ir dekoratyvinės dailės institute (1947–1950), Kauno Stepo Žuko taikomosios dailės technikume (1949–1960 m. jis čia dirbo savo įkurto Tekstilės skyriaus vedėju) ir Lietuvos dailės instituto Kauno vakariniame skyriuje (nuo 1959), prie kurio organizavimo dailininkas daug prisidėjo. Varnausko nuopelnus Kauno tekstilės mokyklai bandoma apibendrinti pasitelkus faktografinį-analitinį metodą, remiantis archyvine ir dokumentine medžiaga, šeimos narių ir jo studentų prisiminimais. Vertinant dailininko kūrinius, remiamasi formaliosios analizės elementais.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: Zenonas Varnauskas, Kauno tekstilės mokykla, Lietuvos tekstilė, Kauno valstybinis taikomosios ir dekoratyvinės dailės institutas, Kauno Stepo Žuko taikomosios dailės technikumas.

Zenonas Varnauskas buvo pirmasis Kauno valstybiniame taikomosios ir dekoratyvinės dailės institute parengtas tekstilininkas, 1947 m. gavęs pirmą tekstilininko diplomą. Jis turėjo galimybę studijuoti tekstilę pas tokias iškilias asmenybes, kaip Viktoras Petravičius (1906–1989), Antanas Tamošaitis (1906–2005) ir Liudas Truikys (1904–1987). Perimtą ir kritiškai įvertintą mokytojų patirtį Varnauskas išplėtojo į asmeninę pedagogikos sistemą, kurią diegė mokiniams net trijose Kauno dailės mokyklose: Kauno valstybiniame taikomosios ir dekoratyvinės dailės institute, Kauno Stepo Žuko taikomosios dailės technikume ir Lietu-

vos dailės instituto vakariniame skyriuje bei vėlesnėse jo reorganizacijose.

Varnausko pedagoginė patirtis ir indėlis rengiant Lietuvos tekstilininkus nėra pakankamai įvertinti. Buvę dailininko mokiniai, kuriems teko galimybė patirti jo pedagoginės sistemos privalumus, vienu balsu tvirtina apie nepaprastą dėstytojo gebėjimą aiškiai ir konstruktyviai išdėstyti reikalavimus, uždegti studentus, derinti reiklumą su pagarba savo auklėtiniams, paskaitų nebanalumą. Tačiau vienintelis rašytinis šaltinis, kuriame pristatoma šio pedagogo patirtis, yra Apolonijos Valiuškevičiūtės knyga *Kauno dailės insti-*

1. Zenono Varnausko tėvai Marija ir Juozas Varnauskai, Šiauliai, 1931 gruodžio 28, Zenono Varnausko šeimos archyvas (toliau – ZVA)

Zenonas Varnauskas parents,
Šiauliai, 28th of December, 1931

*tutas 1940–2000*¹. Leidinio autorė pateikia Varnausko biografiją ir pasakoja apie jo vaidmenį organizuojant Lietuvos dailės instituto Kauno vakarinį skyrių, tačiau pedagoginę praktiką apibūdina fragmentiškai.

Perėmęs iš savo dėstytojų V. Petravičiaus ir L. Truikio tai, kas buvo šio dalyko dėstyje geriausia, studentams patardavo kompozicijas ir kitus projektus spręsti sąlygiškai, interpretuoti tautodailės elementus, gilintis į lietuvių dvasinės kultūros palikimą.²

1 Apolonija Valiuškevičiūtė, *Kauno dailės institutas 1940–2000*, Kaunas: J. Petronio leidykla, 2002.

2 *Ibid.*, p. 32.

Tai bene viskas, kas šioje knygoje pasakyta apie Varnauską kaip apie talentingą pedagogą. Tad tenka eiti savais keliais ir bandyti įvertinti dailininko veiklą remiantis šeimos bei amžininkų prisiminimais, archyviniais ir rašytiniais šaltiniais.

Z. Varnauskas gimė 1923 m. balandžio 3 d. Šakiuose, banko tarnautojo šeimoje. 1934–1937 jis mokėsi Šiaulių gimnazijoje, ten lankė Petro Aleksandravičiaus vadovaujamą piešimo būrelį. Dar gimnazistas Zenonas spausdino piešinius ir karikatūras to meto dienraščiuose ir žurnale „Karys“, gimnazijoje 1937 m. pelnė garbės raštą už savo piešinius. 1939 m. būsimas dailininkas atvyko į Kauną, kurį laiką lankė Kauno suaugusiųjų gimnaziją. 1940 m. įstojo į Kauno taikomosios dailės mokyklą (nuo 1941 – institutas), kurioje mokėsi su pertraukomis, baigė tekstilę pokariu – 1947 m. Pagal anuometinę tvarką pirmakursiai prieš pasirinkdami specialybę galėjo padirbėti įvairiose studijose. Tad Varnausko pavardę galima išvysti tapybos, grafikos, dekoratyvinės tapybos ir tekstilės specialybių studentų sąrašuose. Anot paties dailininko, tuo metu jis daugiausia pastangų skyrė grafikai ir tekstilei. Jam didelę įtaką padarė pirmasis Audimo studijos vedėjas grafikas Viktoras Petravičius, turėjęs plataus profilio išsilavinimą³, sudaręs pirmąją tekstillininkų rengimo programą (saugomą Varnausko šeimos archyve Kaune), aprėpusią audimo, tapybos ir kompozicijos dalykus, numačiusią nuoseklų perėjimą nuo natūros studijų iki kilimui tinkančio stilizuoto dvimačio vaizdo⁴.

Išlikęs Varnausko natiurmortas, sukurtas pirmoje Petravičiaus kompozicijos paskaitoje, traukia tapybiškumu ir spalvų harmonija.

3 Be Kauno meno mokyklos, kurioje V. Petravičius 1935 m. baigė grafikos specialybę, dar kaip Lietuvos Respublikos stipendininkas 1935–1938 m. Paryžiuje mokėsi Aukštojoje nacionalinėje dailės mokykloje (*École Nationale Supérieure des Beaux-Arts*) bei Nacionalinėje dailės ir amatų konservatorijoje (*Conservatoire National des Arts et Métiers*).

4 Kauno taikomosios dailės mokyklos (instituto) dekoratyvinių audinių studijos programa, sudarytojas Viktoras Petravičius [Kaunas], 1941 09 24, in: Zenono Varnausko šeimos archyvas.

2. Trimetis Zenonas (pirmas iš kairės) su broliais Vytautu ir Anicetu, Šiauliai, 1925, ZVA

Three-years old Zenonas (first from the left) with his brothers Vytautas and Anicetas, Šiauliai, 1925

Nors baigiau tekstilę, bet visą gyvenimą „sergu“ tapyba. Buvau įvestas į stebuklingą meno pasaulį pirmojo lietuvių tekstilės katedros vedėjo V. Petravičiaus, kurio pastatytą natiurmortą per pirmąją kompozicijos pamoką ir profesoriaus korektūrą prisimenu iki šiol.⁵

Petravičiaus tekstilės vizija pasižymėjo universalumu, ji atitiko XX a. pirmos pusės modernistų (Le Corbusier, Jeano Lurčat, Raoulis Dufy, Fernando Le-ger), projektavusių gobelenus funkcionalistinei archi-

tektūrai, sampratą. Skiriamaisiais modernių gobelenų bruožais jie laikė vaizdo stilizaciją, kompozicijos elementų ritmiką ir raiškumą, specifinių medžiagos ypatybių – faktūros, plokštumos, tekstūros – išryškinimą. Nors šie menininkai neretai tekstilėje rėmėsi vaizduojamosios dailės siužetais, tačiau juos stilizuodavo, supaprastindavo ar net paversdavo abstrakčia kompozicija. Petravičius taip pat buvo įsitikinęs, kad tekstilės darbe gali būti vaizduojamas bet koks motyvas – nuo abstraktaus elemento iki figūrinės kompozicijos, tačiau jis turi būti traktuojamas plokščiai, stilizuojamas, supaprastinant piešinį ir spalvų dėmes, vengiant erdviškumo.

Audimo studijos vedėjo pareigose Viktorą Petravičių 1942 m. pakeitė Antanas Tamošaitis, kurio žmona Anastazija Tamošaitienė šioje studijoje jau kurį laiką dėstė audimo technologiją. Tamošaičio naujai parengtoje mokymo programoje, skelbtoje leidinyje *Taikomosios dailės institutas* (1942), vargiai išžiūrėsime esminių pakeitimų, lyginant ją su pirmtako sudarytąja⁶. Nors pastarasis savo kūriniiais propagavo lietuvių liaudies ornamentais grįstą tekstilę, pedagoginėje veikloje pripažino nuoseklų naujų technikų ir vis sudėtingesnės stilistikos įsisavinimo kelią. Prisimindamas jam dėščiusius mokytojus, Zenonas Varnauskas apie Antaną Tamošaitį retai užsimindavo, nors instituto direktoriaus Vytauto Kazimiero Jonyno sprendimą skirti pastarąjį studijos vedėjo pareigoms vietoj Viktoro Petravičiaus suprato kaip natūralų žingsnį įdarbinti didelę patirtį turintį profesionalų tekstilininką.

1942 m. vasarą Vytauto Didžiojo kultūros muziejuje surengta Kauno taikomiosios dailės instituto studentų darbų paroda buvo reikšminga ne tik jaunam dailininkui, bet ir visai lietuvių taikomajai dailei. Tai buvo tarsi ambicingas atsakas į tų metų pavasarį Vilniaus dailės akademijoje surengtą absolventų diplominių darbų ir studentų kūrinių parodą. V. K. Jonynas siekė įrodyti Taikomiosios dailės instituto, prieš metus įgiju-

5 Zenonas Varnauskas, *Kūrybos principai*, [Kaunas, be datos], in: Zenono Varnausko šeimos archyvas, l. 1.

6 *Taikomosios dailės institutas*, iš. str. aut. V. K. Jonynas, Kaunas, 1942, p. 69–73.

3. Zenonas Varnauskas, *Natiurmortas*, 1941,
dėstytojas Viktoras Petravičius

Zenonas Varnauskas, *Still-life*, 1941,
teacher Viktoras Petravičius

sio aukštosios mokyklos statusą, svarbą okupuotos šalies kultūrai. Direktorius pastangomis buvo išleistas gana solidus, gausiai iliustruotas leidinys *Taikomosios dailės institutas*, atspindintis šios mokslo institucijos struktūrą, mokymo kryptį ir programas. Juk tik tada, karo metu, Lietuvoje pradėjo veikti taikomios krypties aukštoji mokykla, apie kurios būtinumą tiek daug diskutuota tarpukario laikotarpiu.

Parodoje Varnauskas eksponavo tapybos darbus ir gobeleną *Motina* (1942), už kurį ir už akvarelę pelnė pirmąją premiją⁷. Gobelenas *Motina*, kurį neseniai įsi-

⁷ Iš viso premijoms buvo skirta 2360 RM; 6 premijas po 100 RM skyrė „Dailės“ kooperatyvas, likusias – „Spaudos žodžio“ ben-

gijo Nacionalinis M. K. Čiurlionio muziejus, įdomus ikonografijos ir meniniu aspektu. Pirmiausia tai įrodymas, kad dailininkas jau ankstyvuojau kūrybos laikotarpiu domėjosi motinystės tematika, kuri jį visiškai užvaldė vėlesniais, brandžios kūrybos metais. Kodėl jauną menininką domino ši tema, galima įvairiai interpretuoti. Pasirinkęs kompozicijai įprastą rytietiško kilimo struktūrą – plačiu bordiūru aprėmintą plokštumą – ir apgalvotai stilizuodamas piešinį, dailininkas sugebėjo suvaldyti tapytojo talentą, pasiekti, kad subtiliais atspalviais mirganti žaisminga kompozicija būtų konstruktyvi.

Kauno visuomenė teigiamai vertino Taikomiosios dailės instituto studentų darbų parodą, kuri patvirtino, kad, nepaisant ekstremalių egzistencijos sąlygų, vyksta meninis gyvenimas. Tačiau praslinkus mažiau nei metams, 1943 m. kovo mėn., institutas, kaip ir Vilniaus dailės akademija, Vilniaus universitetas ir kitos aukštosios mokyklos, buvo uždarytas. Pretekstu tokiam okupacinės valdžios žingsniui tapo nepavykusi Lietuvos jaunimo mobilizacija į Vermachto kariuomenę. Siekdamas išvengti karo tarnybos Vokietijos armijoje, Varnauskas įsidarbino Pavėnčių vaikų namuose auklėtoju.

Baigiantis karui ir aukštosioms mokykloms atnaujinus veiklą, Varnauskas tęsė mokslus tame pačiame institute, nuo 1945 m. pervardyta pagal sovietinius standartus – Kauno valstybiniu taikomios ir dekoratyvinės dailės institutu. Sąjunginė aukštojo mokslo ministerija kontroliavo mokslo kryptį ir ypač jaunimo „ideologinį auklėjimą“. Prasidėjo naujas – sovietinės okupacijos – periodas. Varnauskui teko baigti mokslus pokario suirutės sąlygomis, kai buvo sugriautas ankstesnis dailės ugdymo pagrindas, išblaškyti arba represuoti dėstytojai. Taikomiosios dailės institutui vadovavęs V. K. Jonynas ir jame tekstilę dėstęs V. Petravičius, A. Tamošaitis ir A. Tamošaitienė buvo pasitraukę į Vakarų. Lietuvoje likusiems dėstytojams ir studen-

drovė; žr. „Taikomiosios dailės paroda“, in: *Žemaičių žemė*, 1942 07 04.

4. Zenonas Varnauskas, *Motina*, 1942, gobelenas, Taikomosios dailės instituto Mokslo tarybos I premija, Nacionalinis M. K. Čiurlionio dailės muziejus (toliau – ČDM, Tt-14469), Rimantės Ropytės nuotrauka, 2012

Zenonas Varnauskas, *Mother*, 1942, tapestry, 1st award of Board of Education of Kaunas Institute of Applied Arts, Mikalojus Konstantinas Čiurlionis National Art Museum (CAM)

5. Uždarius Taikomosios dailės institutą.

Zenonas Varnauskas Kaune, 1943 kovo 17, ZVA

After Kaunas' Institute of Applied Arts was closed.

Zenonas Varnauskas in Kaunas in 17th of March, 1943

tams reikėjo atlaikyti ideologinį spaudimą, išbandymą socialistinio realizmo stiliumi, nuolatinę trėmimų ir represijų grėsmę. 1946–1947 m. Kauno taikomosios ir dekoratyvinės dailės institutas buvo patriotizmo židiny, kuriame, anot tekstilininko Vlodo Daujoto, „dar buvo kažkiek Europos kultūrinio universalizmo dvasios“⁸. Institute anuomet neveikė partinė organizacija, nebuvo komjaunuolių ar partiečių, dėstytojai rėmė studentus, stengėsi pridengti jų nepageidaujamą „buržuazinę“ ar net pokario rezistentų praeitį. Studentai buvo jauni, ištroškę žinių ir taikaus gyvenimo. Kaune nelikus kvalifikuotų specialistų Dailiosios tekstilės

8 Vladas Daujotas, „Vilnietis ar kaunietis?“, in: *Vilniaus dailės akademija*, 2000, spalio.

katedros vedėjai keitė vienas kitą (Mykolas Labuckas, Antanas Žmuidzinavičius). Tačiau Varnauskui nusišypsojo laimė sutikti dar vieną žymų menininką ir pedagogą Truikį, kurį dailininkas laikė tikroju savo mokytoju.

Nuo 1946 m. Dailiosios tekstilės katedrai vadovavęs Truikys paliko gilų pėdsaką lietuvių tekstilėje, daug prisidėjo prie jaunosios kartos tekstilininkų ugdymo. Varnausko atmintyje ši asmenybė įsiviešėjo jau pirmą kartą su juo susidūrus – į paskaitą scenografas atėjo nešinas Petravičiaus prieškarėje iliustruota lietuvių liaudies pasaka „Marti iš jaujos“, tarsi simbolizuojančia tradicijų perimamumą. Remdamasis sodraus, suprimityvinto piešinio Petravičiaus grafika, Truikys aiškino dekoratyvumo specifiką. Jis išmokė studentus ritmiškai (nes, anot scenografo, „ritmas sudaro meno kūrinio pagrindą“⁹), horizontaliomis juostomis (sekant Rytų kultūra, ypač senovės Egiptu) komponuoti motyvus, apibendrinti siužetą, paverčiant jį ornamentine visuma. Truikys vertino tautinę specifiką ir skatino jaunimą siekti kūryboje liaudiškumo. Jis propagavo lietuvių liaudies grafikai būdingą stilizaciją, tačiau buvo įsitikinęs, kad lietuvių dailėje galima remtis ir kai kuriais Rytų dailės principais, padedančiais išlaikyti dekoratyvų kompozicijos pobūdį¹⁰. Tai buvo ypač aktualu pokario laikotarpiui, kai taikomajai dailei buvo peršamas vaizduojamajai dailei būdingas siužetiškumas ir raiškos priemonės.

Truikio propaguojamais meniniais principais pasižymi spalvingas, ekspresyvaus piešinio Varnausko kilimo eskizas *Nedėlios rytelį ėjau vandenėlio* (1946) ir diplominis darbas – figūrinis kilimas *Statybos* (1947, vadovas Truikys)¹¹. Pastarojo kilimo supanašėjusios,

9 „Keli iš magnetinės juostos iššifruotų L. Truikio samprotavimų fragmentai“, in: *Teatrinės minties pėdsakais*, kn. 3, Vilnius: Vaga, 1982, p. 160.

10 Zenono Varnausko prisiminimai, [Kaunas], 2004 03 10, in: Autorės asmeninis archyvas.

11 Didžiausia darbų kolekcija saugoma Z. Varnausko šeimos archyve Kaune. Diplominis darbas *Statybos* yra Vilniaus dailės akademijos Tekstilės katedros fonde.

individualumo stokojančios dirbančių žmonių figūros, jų vienodos, įstrižai palinkusios pozos, plytų piešiniu išmargintas fonas primena greičiau ornamentinį kilimą nei siužetinę kompoziciją. Darbo vadovo charakteristikoje negailėta gražių žodžių studentui:

Zenonas Varnauskas buvo tikrai vienas iš talentingųjų instituto studentų, kurio gabumai reiškėsi lygiai tekstilės uždavinių kompozicijoje, lygiai grafikoje ir tapyboje. Studijų metais jis parodė daug kompozicinių uždavinių, kalbančių vieninga formų ritmo ir spalvų kalba, jis aiškiai įrodė turįs visus davinius kūr y b i n g a m [praretinta L. Truikio – L. Š.] dailininkui. Jo diplominio darbo vertę liečia dvi priežastys. Viena – geras kompozicijos ir piešinio apvaldymas, formų atitikimas medžiagos charakteriui ir kita – pati medžiaga.¹²

Tik kilimo vertę, anot Truikio, sumenkino netobulas atlikimas (dėl per vėlai gautų siūlų darbą diplomantui vykdyti padėjo skirtingais audimo įgūdžiais pasižymintys pagalbininkai) ir per ryškūs geltoni dažai (norimu geltonu tonu nudažyti siūlus, neturint institute dažyklos, nepavyko). Taigi pokario realijos – skurdas, nepritekliai, medžiagų trūkumas.

Akivaizdu, kad iš lietuvių tekstilės mokyklos, kurios pagrindai buvo klojami Kaune, Varnauskas pasisėmė profesionaliam dailininkui reikalingų įgūdžių. Apibendrinamas įgytą patirtį, vėliau dailininkas savo autobiografijoje parašė:

Mano dėstytojai buvo: Č. Jonušas, J. Puzinas, A. Kučas, T. Kulakauskas, A. Tamošaitis, I. Šlapelis, Kl. Čerbulėnas, J. Talmantas, Vyt. Kairiūkštis, V. Petravičius, L. Truikys. Piešimą dėstė pedagogai virtuozai P. Aleksandravičius, J. Šileika, A. Galdikas, P. Kalpokas ir Juozas Mikėnas. Jiems dėstant į piešimą abejingai

12 Zenono Varnausko charakteristika, parašyta diplominio darbo vadovo L. Truikio, [Kaunas], 1947 07 29, in: Zenono Varnausko šeimos archyvas.

6. Zenonas Varnauskas, *Statybos*, 1947, diplominis darbas, rištinis kilimas, vadovas Liudas Truikys, Vilniaus dailės akademijos Tekstilės katedros muziejus

Zenonas Varnauskas, *Building*, 1947, diploma work, pile carpet, tutor Liudas Truikys

žiūrėti nebuvo galima. Manau, kad už gerą piešimo įsisavinimą mane paliko dirbti institute dėstytoju. Dėstydamas institute palaiapsniui išitraukiau į kūrybinę, pedagoginę, visuomeninę ir organizacinę veiklą.¹³

1947 m. Varnauskas pradėjo dėstyti Kauno taikomosios ir dekoratyvinės dailės institute, iš pradžių asistentu, nuo 1949 m. rudens semestro – dėstytoju,

13 Zenono Varnausko autobiografija, [Kaunas, be datos], in: Zenono Varnausko šeimos archyvas, l. 1.

7. Lietuvių dailininkai Maskvoje, 1948. Iš kairės į dešinę stovi: Sofija Urbanavičiūtė-Subačiuvienė, Konstancija Petrikaitė-Tulienė, Veronika Šleivytė, Vladas Drėma, Domicelė Tarabildienė, Jonas Jukonis, Valerija Juškienė, Vytautas Banys, Liudvikas Strolis, Juozas Kėdainis, Povilas Vitlybas, ZVA

Lithuanian artists in Moscow, 1948

8. Viešnagė Maskvoje, 1948. Iš kairės sėdi: Konstancija Petrikaitė-Tulienė, Veronika Šleivytė, Sofija Urbanavičiūtė-Subačiuvienė, Valerija Juškienė, Zenonas Varnauskas; pirmas iš dešinės Vytautas Banys, antras – Povilas Vitlybas; antroje eilėje stovi Juozas Kėdainis ir Vladas Drėma

Visiting Moscow, 1948

o nuo 1949 m. lapkričio 29 d. – vyr. dėstytoju. Tais pačiais metais kaip antraeilininkas įsidarbino Taikomosios dailės mokykloje (tuomet – Dailių amatų mokykla). Nuo 1950 m. rudens ši mokykla tapo jo pagrindine darbo vieta, kadangi likviduojant Taikomosios ir dekoratyvinės dailės institutą ir jungiant jį su Vilniaus dailės institutu Varnauskas atsisakė imtis jam pasiūlytą Dailiosios tekstilės katedros vedėjo pareigų naujame darinyje – LSSR valstybiniame dailės institute. Šios aplinkybės perša mintį, kad jei jis būtų sutikęs keltis į Vilnių, lietuvių tekstilės istorija galėjo būti ir kitokia. Tačiau atsisakęs viliojančio karjeros šuolio ir likęs Kaune Varnauskas daug nuveikė Lietuvos tekstilės labui.

Organizatoriaus gebėjimus ir menininko talentą Varnauskas realizavo Kauno taikomosios dailės vidurinėje mokykloje, kuri nuo 1959 m. įgijo aukštesniosios mokyklos statusą, veikė kaip Stepo Žuko taikomosios dailės technikumai. Ne vienas garsus XX a. antros pusės tekstilininkas ar kitos dailės srities atstovas mokslus pradėjo būtent šioje mokykloje. Kaip rašo Varnauskas savo autobiografijoje, 1949 m. Taikomosios dailės mokykloje jis pradėjo kurti Tekstilės (iš pradžių vadintą Tekstilės-trikotažo) skyrių, kuriam vadovavo net dešimt metų¹⁴. Šioje mokykloje susirinko daug puikių dėstytojų. Čia nuo 1948 m. jau dirbo Jonas Prapuolenis, nuo 1951 m. – Vytautas Kairiūkštis, Viktoras Palys, nuo 1953 m. – Liudas Truikys, Rimas Kalpokas ir būrys jaunų, neseniai mokslus baigusiu menininkų: Jadvyga Mozūraitė, Marija Dūdienė, Boleslovas Klova, Juozas Andrikis, Adolfinė Narbutaitė, Aloyzas Vilimas, Pranas Steponavičius, Bronė Vosylienė, Elena Tulevičiūtė, Sofija Rimantienė. Tekstilės specialybės moksleiviai buvo mokomi piešimo, tapybos, kompozicijos, medžiagų technologijos, pynimo teorijos, braižybos ir perspektyvos dalykų¹⁵. Mokyklo-

9. Lietuvių dailininkai Tretjakovo galerijoje, Maskva, 1948. Iš kairės stovi: Liudvikas Strolis, Sofija Urbanavičiūtė-Subačiuvienė, Veronika Šleivyte, Konstancija Petrikaitė-Tulienė, Vytautas Banys, Zenonas Varnauskas, Valerija Juškienė, Vladas Drėma, Domicelė Tarabildienė, ZVA

Lithuanian artists at Tretyakov Gallery, Moscow, 1948

je veikė keturios metodinės komisijos, atsakingos už profesinį jaunųjų dailininkų rengimą: piešimo (pirmininkė J. Mozūraitė), tapybos (jai vadovavo R. Kalpokas), kompozicijos (vadovas Z. Varnauskas) ir teorinių dalykų (pirmininkas K. Čerbulėnas)¹⁶. Varnauskas ne tik vadovavo Tekstilės-trikotažo skyriui, bet buvo ir Vietos (profsąjungos) komiteto pirmininkas, Tekstilės metodinio kabineto vedėjas. Lietuvos literatūros ir meno archyve išlikę mokyklos posėdžių protokolai liudija apie nelengvą organizacinę darbą, kurį jam reikėjo atlikti – įtikinti Meno reikalų valdybą skirti daugiau lėšų „spec. inventoriui“ įsigyti, aprūpinti skyrių audimo staklėmis ir siūlais, dar surasti „Dailės“ kombinatą meistrų, galinčių pagaminti stakles¹⁷. Doku-

14 *Ibid.*, l. 1.

15 Kauno taikomosios dailės vidurinės mokyklos 1952 m. mokyimo planai, [Vilnius], 1952, in: Lietuvos literatūros ir meno archyvas (toliau – LLMA), f. 524, ap. 1, b. 19, l. 2–3.

16 Kauno taikomosios dailės vidurinės mokyklos 1953–1954 m. darbo ataskaita, [Kaunas], 1954, in: LLMA, f. 524, ap. 1, b. 24, l. 7–8.

17 Kauno taikomosios dailės vidurinės mokyklos Pedagogų tarybos posėdžio, skirto skyrių materialinei bazei įvertinti, protokolai Nr. 5, [Kaunas], 1952 01 28, in: LLMA, f. 524, ap. 1, b. 12, l. 20–23.

10. Tretjakovo galerijoje prisėdo Zenonas Varnauskas ir Veronika Šleivyte, 1948, ZVA

At the State Tretyakov Gallery Zenonas Varnauskas and Veronika Šleivyte seated, 1948

mentai liudija, kad penktojo dešimtmečio pabaigoje – šeštojo pradžioje vyko Kauno ir Telšių taikomosios dailės vidurinių mokyklų, išaugusių iš dailiųjų amatų mokyklų, įsitvirtinimas meniniame gyvenime. Jų vadovai ir skyrių vedėjai derino savo veiksmus su Kauno vidurine dailės mokykla (dab. Kauno dailės gimnazija), spręsdami moksleivių specializacijos ir programų krypties klausimus. Didelis dėmesys buvo skiriamas gamybinei praktikai, kad tekstilininkai įgytų kuo daugiau praktinių žinių. Tekstilės-trikotažo skyriaus absolventai buvo įdarbinami audimo fabrikuose ir „Dailės“ kombinate, tęsė studijas Lietuvos dailės institute.

Apie mokykloje diegtas menines vertybes iliustruoja kai kurie protokoluose užfiksuoti pedagoginio darbo organizavimo faktai. 1952 m. gegužę stalininio režimo klestėjimo laikotarpiu vykęs tekstilės-triko-

tažo skyriaus diplominių darbų projektų svarstymas byloja apie dėstytojų laviravimą tarp idėjinių reikalavimų ir profesinių prioritetų. Svarstytos įvairios temos – nuo atvirai politiškai angažuotų „Kremlius – taikos tvirtovė“ ir kilimų su tarybine heraldika iki visai neutralių ornamentinių audinių komplektų konkreitiems interjerams apipavidalinti. Pristačius studentės riju ornamentinio kilimo projektą, kai kas iš dėstytojų siūlė geometrinius raštus keisti augaliniais ar net figūriniais, kad ir melžėjos, motyvu. Čia svarų žodį tarė Varnauskas, tvirtindamas, kad riju technikai labiausiai tinka geometriniai ornamentai – tokia technikos specifika¹⁸. Aptariant pateiktus dekoraty-

¹⁸ Kauno taikomosios dailės vidurinės mokyklos Pedagogų tarybos posėdžio, skirto diplominių darbų svarstymui, protokolas Nr. 9, [Kaunas], 1952 05 27, in: LLMA, f. 524, ap. 1, b. 12, l. 36–37.

vinius audinius ir kažkam iš komisijos suabejojus jų paprastumu, Varnauskas atkirto, kad paprastumo bijoti nereikia, svarbu, kad audinys būtų techniškai gerai padarytas. Iš diskusijos fragmento galima spręsti, kad technikumė, ypač Tekstilės-trikotožo skyriuje, nepaisant labai ideologizuotų stalininio laikotarpio realijų, buvo puoselėjami dekoratyvumo ir medžiagos specifikos principai.

Svarbus Varnausko veiklos laikotarpis susijęs su 1959 m. Lietuvos dailės instituto Kauno vakarinio skyriaus steigimu. Dailininkas atidavė daug jėgų pirmiausia organizuodamas šį skyrių, o paskui jam vadovaudamas. Iki šiol daug aistrų kelianti Kauno vakarinio skyriaus atsiradimo istorija – ne šio straipsnio objektas. Jo organizavimo peripetijas, akcentuodama asmenines kauniečių dailininkų iniciatyvas, nušvietė Apolonija Valiuškevičiūtė¹⁹. Tuo tarpu ilgametis Lietuvos dailės instituto vedėjas Juozas Balčikonis savo prisiminimuose aprašė kitas šio skyriaus atsiradimo priežastis ir asmeninį indėlį į organizacinį darbą²⁰. Apibendrinus visą informaciją, susidaro įspūdis, kad egzistavo objektyvios naujo padalinio atsiradimo aplinkybės – didelis kvalifikuotų dailininkų poreikis po karo augančiose ir plečiamose lengvosios pramonės įmonėse, paskatinusios SSRS vyriausybės nutarimą dėl dailės vakarinių skyrių steigimo prie aukštųjų mokyklų ir fabrikų. Buvo nutarta, kad skubiai reikia kelti gamyboje dirbančių dailininkų kvalifikaciją, steigiant aukštųjų dailės mokyklų, technikumų, gamybinų kombinatų vakarinius skyrius, kad pramonės dailininkai galėtų įgyti aukštąjį ir aukštesnįjį išsilavinimą. Audimo fabrikais garsėjančiame Kaune ypač trūko kvalifikuotų tekstilininkų.

Palankiomis aplinkybėmis pasinaudojo ne tik kauniečiai. 1961 m. Lietuvos dailės institute buvo įsteigti 4 nauji skyriai, kuriuos neabejotinai galėtume priskirti

11. Zenonas Varnauskas ir Veronika Šleivyte Tretjakovo galerijoje, Maskva, 1948, ZVA

Zenonas Varnauskas and Veronika Šleivyte at the Tretyakov Gallery, Moscow, 1948

dizaino sričiai, nors šis terminas anuomet nebuvo vartojamas. Tai Drabužių modeliavimo skyrius Tekstilės katedroje, taip pat Pramoninių gaminių modeliavimo, Miesto dekoravimo ir Dailiojo stiklo bei pramoninio stiklo skyriai²¹. 1962 m. Vilniuje, prie Modelių namų, buvo įsteigtas Drabužių modeliavimo vakarinis skyrius, kuriame buvo sudarytos sąlygos dailininkams, dirbantiems Modelių namuose, baigti aukštąjį mokslą.

Suprantama, kad viena yra gauti leidimus aukštesnėse institucijose kurti naują padalinį, o visai kas kita – realizuoti sumanymą, organizuoti savarankišką skyrių su atskira materialine baze. Vienas svarbiausių realizuotojų buvo Varnauskas, ant kurio pečių gulė didžiuma ūkininkų ir organizacinių rūpesčių. 1959 m.

19 Apolonija Valiuškevičiūtė, *Kauno dailės institutas 1940–2000*, p. 241–271.

20 Juozo Balčikonio prisiminimai, [Vilnius], 2001, in: Vilniaus dailės akademijos Tekstilės katedros archyvas.

21 Lietuvos TSR valst. dailės instituto ryšių su gyvenimu medžiaga, [Vilnius], 1961 03 15, in: LLMA, f. 266, ap. 1, b. 15, l. 41, 67.

12. Lietuvos dailės instituto Kauno vakarinio skyriaus dėstytojai, 1973. Antra iš kairės Jadvyga Mozūraitė-Klemkienė, toliau: Viktoras Palys, Liudas Truikys, Jonas Mikėnas, Zenonas Varnauskas, Gražina Stungurienė, Veronika Panceraitė-Dabkienė, Dalia Aksamitauskaitė-Valatkienė, už jų stovi Marija Dūdienė, Antanas Mikalauskas, Ferdinandas Kaubrys, sėdi Milita Kumpytė-Bilevičienė ir Rimtas Kalpokas, ZVA Lecturers of Kaunas Evening Department of Lithuanian State Institute, 1973

buvo paskelbtas studentų konkursas į Tekstilės ir Keramikos katedrų vakarinius skyrius Kaune ir tais pačiais metais buvo įsteigtas LSSR dailės instituto Tekstilės katedros vakarinis skyrius Kaune (1960 m. – Keramikos, 1964 m. – Interjero vakarinis skyrius, priklausę Vilniaus dailės instituto katedroms). Į tekstilę tais metais buvo priimta 12 studentų.

Tekstilės skyrius, kaip ir visas vakarinis skyrius, daug metų glaudėsi S. Žuko technikumio patalpose. Varnauskas visuomeniniais pagrindais, be jokio atlygio, apsiėmė eiti vedėjo pareigas, kartu dėstė piešimą ir tapybą (oficialiai įdarbintas tik 1960 m.). Kuriant instituto ūkį, jam teko važinėti į Aukštojo ir specialiojo mokslo ministeriją ir Lietuvos dailės institutą Vilniuje. Sąlygos studijuoti buvo sunkios, iš pradžių sky-

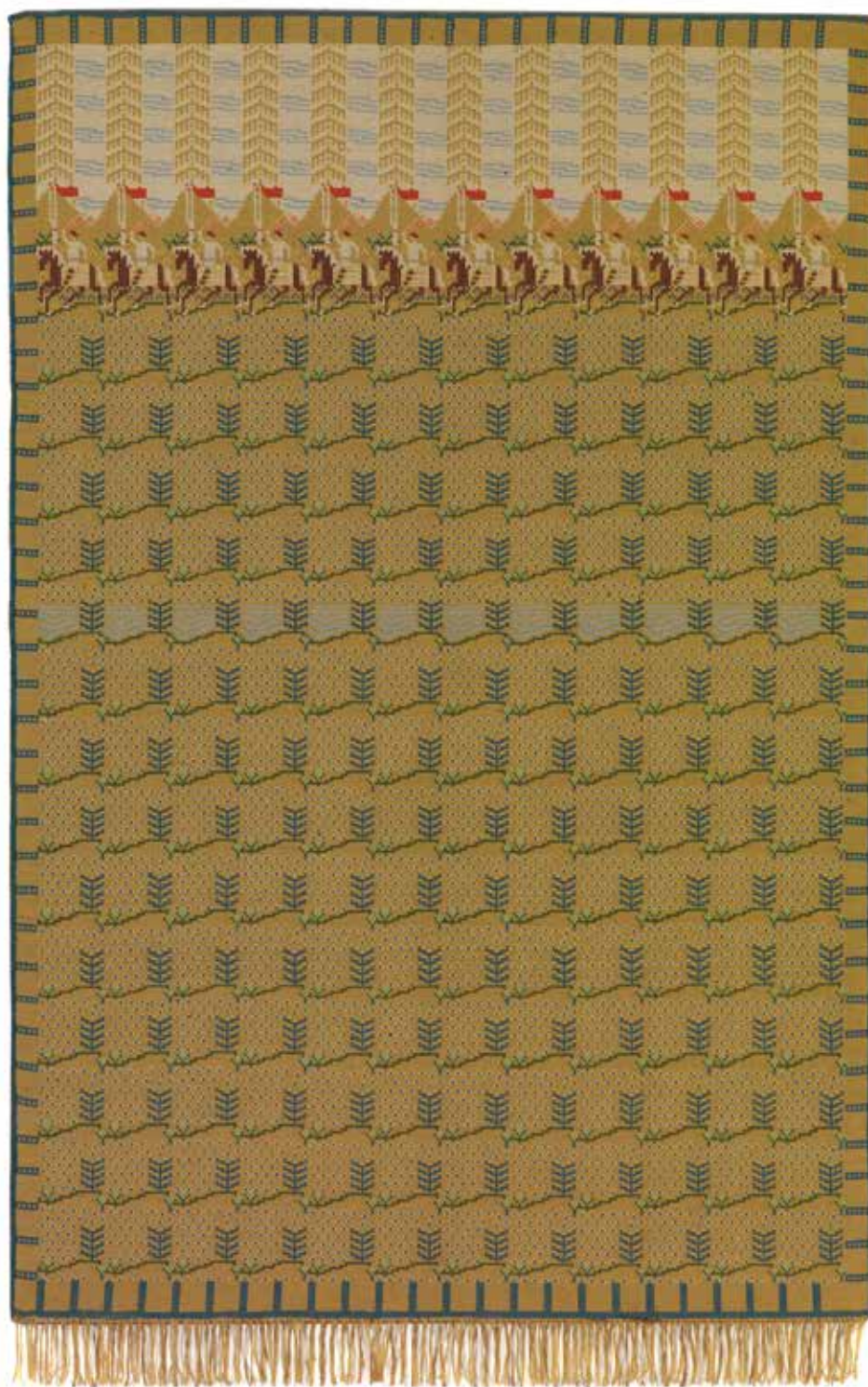

13. Lietuvos dailės instituto Kauno vakarinio skyriaus dėstytojai, 1973. Pirmas iš kairės Antanas Mikalauskas; pirmoje eilėje pirma iš kairės Jadvyga Mozūraitė-Klemkienė, Dalia Aksamitauskaitė-Valatkienė, Zenonas Varnauskas, Liudas Truikys, Milita Kumptytė-Bilevičienė, Gražina Stungurienė, už jų stovi Jonas Mikėnas ir Viktoras Palys, Veronika Panceraitytė-Dabkienė, Marija Dūdienė, ZVA

Lecturers of Kaunas Evening Department
of Lithuanian State Institute, 1973

rius neturėjo savo inventoriaus ir metodinių priemonių. Tekdavo eiti pas valdininkus, gamyklų vadovus, prašyti, kad pagamintų molbertų, lentų ir kitų mokslui būtinų daiktų.

Iš pradžių vakarinių skyrių globojo Lietuvos dailės instituto Tekstilės katedra – iš Vilniaus važinėdavo kompoziciją dėstęs V. Daujotas ir J. Balčikonis bei teorinių dalykų dėstytojai. Buvo manoma, kad Kaune bus išleista viena kita laida ir Kauno vakarinio skyriaus istorija baigsis, bet išėjo atvirksčiai – iš vakarinio skyriaus išaugo dabartinis Vilniaus dailės akademijos Kauno dailės institutas. Tokia laikinumo būsena ilgai tęstis negalėjo, Varnauskui reikėjo suburti kauniečių dėstytojų kolektyvą. Audimo teorijai ir technologijai dėstyti jis pakvietė Algirdą Matukonį, darbams iš me-

14. Zenonas Varnauskas, *Kai aš jojau*, 1959–1960, austinė technika, medvilnė, linas, 230×150, Lietuvos dailės muziejus (TA-149), Antano Lukšėno nuotrauka, 2011

Zenonas Varnauskas, *When I was being ridden*, 1959–1960

džiagos – Adelę Butkutę-Šackienę. Daugelis dėstytojų atėjo iš S. Žuko technikumų. 1966 m. čia jau dirbo, be Z. Varnausko, V. Palys, R. Kalpokas, L. Truikys, M. Kumpytė, J. Mozūraitė, M. Dūdienė, J. Mikėnas, prisidėjo jaunieji – D. Palukaitienė, D. Aksamitauskaitė. Taigi akivaizdus Kauno meno mokyklos tradicijų perimamumas, kadangi ne vienas dėstytojas pedagoginį darbą pradėjo dar Kauno taikomosios dailės institute.

Iki 1964 m. Lietuvos literatūros ir meno archyve Kauno vakarinis skyrius neišskirtas kaip savarankiškas vienetas. Žinių apie jį galime rasti bendruose Lietuvos dailės instituto dokumentuose – protokoluose, ataskaitose. Tačiau ta informacija dažniausiai lakoniška, formali. Gana tipišku pavyzdžiu galima laikyti protokoluose užfiksuotą Kauno vakarinio skyriaus mokojo ir auklėjamojo darbo ataskaitą, kuri pristatyta formaliu įrašu: „Kauno vakarinio skyriaus katedros vedėjas vyr. dėst. Z. Varnauskas padarė pranešimą apie skyriaus mokomąjį ir auklėjamąjį darbą, nurodymas pasiekimus ir <...> pasitaikančius trūkumus“²².

„Pasitaikančių trūkumų“, matyt, būta nemažų, nes dar anksčiau, 1962 m., LKP CK mokyklų skyriui siųstame Dailės instituto rašte reikštas susirūpinimas dėl studentų parengimo Kaune.

Vakarinis apmokymas: Kaune yra 3 kursai ir priimama kasmet po 5 studentus į kiekvieną specialybę. Studentai labai iš lėto įsisavina specialybę, smarkiai atsilikdami nuo stacionaro studentų. Jų apmokymas turėtų būti prailgintas iki 7 ar net 7,5 m.²³

Vis dėlto jau tada buvo pastebėta, kad nepaisant netolygaus studentų pasiruošimo, sukuriama darbų, netgi lenkiančių dieninių specialybių studentų meninį lygį²⁴. Tad galima daryti išvadą, kad vakarais susiren-

kančių ir „neatsitraukiant nuo gamybos“ studijuojančių parengimo lygis buvo labai margas ir norint tuos skirtumus išlyginti, dėstytojams reikėjo įdėti nemažai pastangų.

Varnauskas vadovavo Kauno vakariniam skyriui (po 1971 m. reorganizacijos – Kauno vakarinio skyriaus Taikomosios dailės katedrai) iki 1975 m. liepos vidurio. Iš pradžių jis dėstė kompoziciją, piešimą ir tapybą, vėliau tik piešimą ir tapybą. Tačiau pats būdamas tekstilininkas, gerai žinodamas tekstilės įmonių poreikius ir ten dirbančių dailininkų problemas, Varnauskas galėjo dėstyti suteikti praktinį pobūdį. Vakarinio skyriaus studentams po darbo dienos buvo nelengva mokytis pagal mechaniškai perkeltas dieninio mokymo programas, reikėjo tą kryptį kažkiek keisti, pritaikyti prie darbo gamyboje poreikių. Jau po pirmo semestro buvo sumažintas teorinių dalykų krūvis. Didesnis dėmesys nei stacionare buvo skiriamas technologijai: gilintasi į pramoninį ir žakardinį audimą, dažymą, marginimą. Kaune rengiamų tekstilininkų užduotys mažai skyrėsi nuo dieninio skyriaus – nuo dekoratyvinių audinių pirmuose kursuose iki teminės kompozicijos ar figūrinio gobeleno IV–V kursuose. Tuo tarpu diplominių darbų tematika rodė utilitarinės tekstilės vyravimą. Pirmoji vakarinio skyriaus tekstilininkų laida – 1966 m. diplomantai (Gražina Martinkevičiūtė, Elena Norvaišienė, Algis Masiliūnas, Zinaida Jockutė ir kiti) buvo pasirinkę žakardinius audinius suknelėms ir kostiumėliams, austines medžiagas moteriškiems drabužiams, skareles, kilimėlius ir užuolaidas spausdintine technika, austinius kilimėlius ir pagalvėles buitiniam interjerui²⁵.

Varnauskas didelį dėmesį skyrė piešimo dėstyti. Jis teigė, kad stojant į Dailės institutą pakaktų vieno piešimo egzamino. Pirmiausia piešinys, sakė jis, spal-

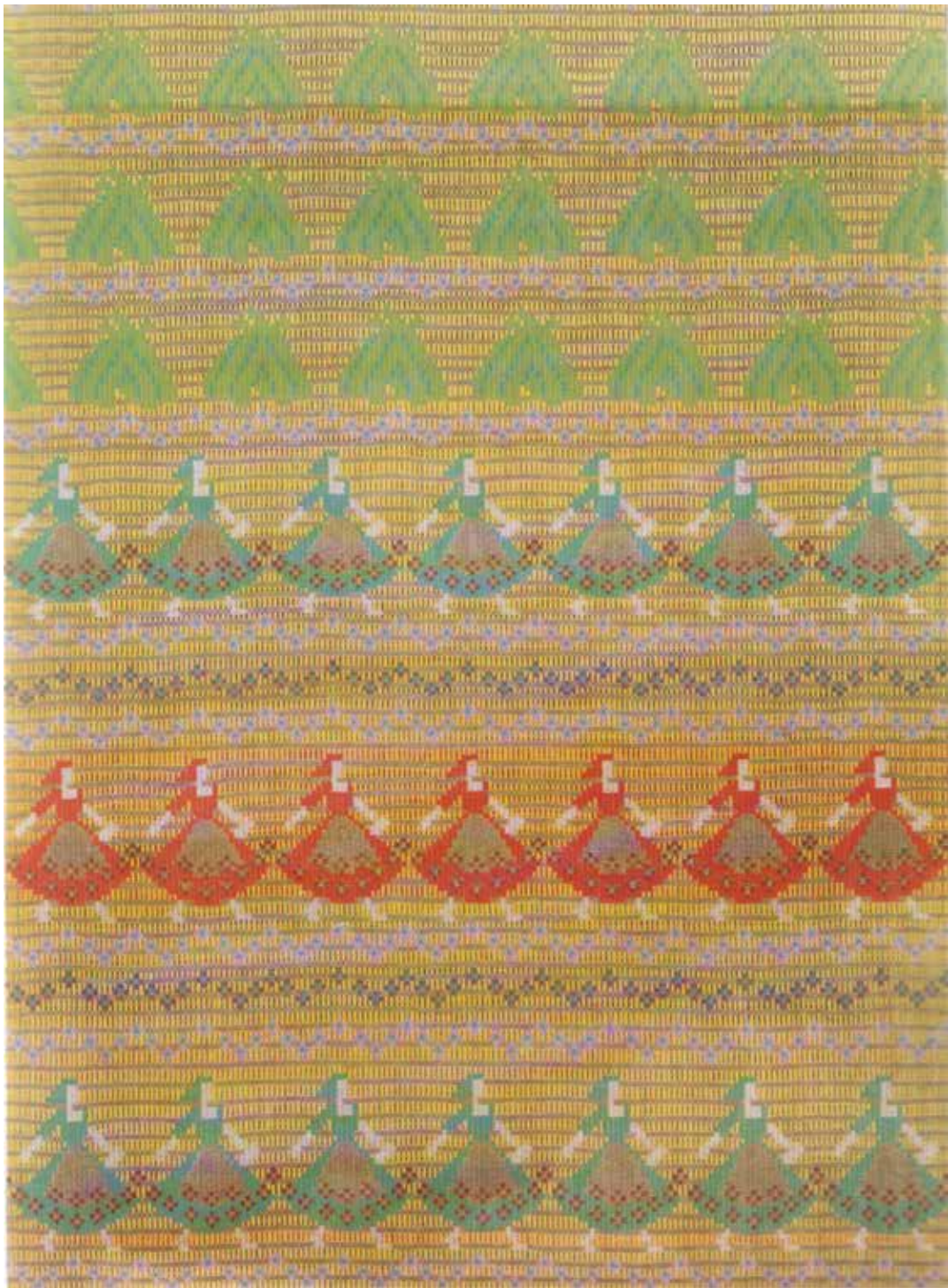
22 Lietuvos TSR valst. dailės instituto Mokslo tarybos posėdžio protokolas Nr. 8, [Vilnius], 1964 05 19, in: LLMA, f. 266, ap. 1, b. 621, l. 79.

23 Lietuvos TSR valst. dailės instituto raštas LKP CK mokyklų skyriui, [Vilnius], 1962 03 03, in: LLMA, f. 266, ap. 1, b. 703, l. 3.

24 Lietuvos TSR valst. dailės instituto 1959–1960 m. m. moko-

mojo darbo ataskaita, [Vilnius], 1960, in: LLMA, f. 266, ap. 1, b. 518, l. 25.

25 LTSR valst. dailės instituto Taikomosios dailės katedros posėdžio protokolas Nr. 2, [Kaunas], 1965 11 16, in: LLMA, f. 266, ap. 1, b. 1071, l. 3–4.

15. Zenonas Varnauskas, *Kolūkio moterys*, fragmentas, 1962,
austinė technika, medvilnė, linas, 160×100, ČDM,
in: *Lietuvos gobelenas*, Vilnius: Vaga, 1983
Zenonas Varnauskas, Women from Collective Farm,
fragment, 1962

va antrinė²⁶. Išlikusiuose archyvuose dokumentuose galima perskaityti apie Varnauskos reikšimą susirūpinimą dėl studentų piešimo lygio (konstatuojant, kad „kompozicijos, tapybos ir darbų medžiagoje padėtis yra normali“), skatinimą praktikuoti „prieš daug metų naudotą piešimą iš natūros“²⁷. Dėstytojas reikalavo iš studentų pateikti grafinį būsimos austos kompozicijos vaizdą. Sprendžiant iš jo kritinių pasisakymų, jis buvo reiklus kolegoms ir studentams, išdrįsdavo kritikuoti kitų dėstytojų pedagoginį darbą, iš anksto atsiprašęs už „aštresnę kritiką“. Savo, kaip pedagogo, darbo tobulinimui Varnauskas negailėjo nei laiko, nei lėšų. Vasaros metu važiuodavo į Maskvą ar Leningradą, tų didmiesčių knygynuose palikdavo visus savo „atostoginius“, nes svarbu buvo įsigyti geresnę knygą, žymaus dailininko reprodukcijų albumą, kad galėtų studentams parodyti ir pailustruoti metodines tiesas. Buvę Varnauskos studentai vienbalsiai kalba apie dėstytojo konstruktyvumą, kūrybiškumą ir erudiciją. Jis gebėjo patraukliai pristatyti paprasčiausią dailės abėcėlę apie perspektyvos rūšis ir šiltų-šaltų spalvų derinimo taisykles. Tačiau galėjo į tą patį objektą (kad ir natiurmortą) pažvelgti ir kitaip – didžiųjų pasaulio dailininkų akimis, paaiškinti, kaip natiurmortą būtų piešęs ar tapęs Albrechtas Düreris, Michelangelo, Édouardas Manet. Tokiu būdu dėstytojas nejučia įvesdavo studentus į meno pasaulį, skatino gilintis į istorinių epochų stiliaus skirtumus, žvelgti plačiau, patiems savo kūrinuose bandyti suvaldyti natūrą.

Varnauskos veiklos apžvalga būtų neišsami nepaminėjus jo kaip visame Kaune garsėjusių vakarinių parengiamųjų kursų stojamiesiems egzaminams iniciatoriaus ir dėstytojo. Sumokėję simbolinį mokesį šiuos kursus pagal Varnauskos kruopščiai parengtą programą lankė kauniečiai, svajojantys studijuoti dailę ne tik gimtajame mieste, bet ir Vilniuje.

26 Zenono Varnauskos žmonos Aldonos Tamošaitytės prisiminimai, [Kaunas], 2012 05 03, in: Autorės asmeninis archyvas.

27 LTSR valst. dailės instituto Taikomosios dailės katedros posėdžio protokolas Nr. 9, [Kaunas], 1967 01 23, in: LLMA, f. 266, ap. 1, b. 1075, l. 9.

Pagal išlikusius instituto dėstytojų mokslinio ir kūrybinio darbo planus galime susidaryti išpūdį apie Varnauskos meninių interesų ratą. Jo darbo planuose minimi kuriami austiniai kilimai, dekoratyviniai audiniai, grindų takai, kompozicijos gūašu²⁸. Išlikę Varnauskos ornamentiniai audiniai liudija jį buvus lietuvių tekstilės tradicijų tęsėju. Nepaisant to, jie gana neįprasti XX a. antros pusės lietuvių tekstilės panoramoje. Tuo metu, kai kiti tekstilininkai audė siužetinius rištinius kilimus ir gobelenus, siekdami praplėsti tekstilės asociacijų lauką, priartėti prie vaizduojamosios dailės prasminės įtaigos, Varnauskas ėjo priešingu keliu – audė staklėmis dekoratyvines kompozicijas, pasižyminčias ritmiškais stilizuotų motyvų ir spalvų deriniais. Iš lino ir medvilnės išausti ornamentiniai kilimai tęsė lietuvių audinių kompozicijos principus (*Kai aš jojau*, 1961; *Kolūkio moterys*, 1961; *Už taiką*, 1961; *Žirgynas*, 1963; *Sportas*, 1965). Varnauskos, kaip tekstilininko, palikimas nėra gausus, dailininkas neturėjo sekėjų, jo tekstilė (gal tai skambės paradoksaliai) neįtakoją kitų šios dailės srities atstovų.

Kas kita – pedagoginė veikla. Įdomu išvesti paraleles tarp dviejų tekstilės klasikų – Z. Varnauskos ir J. Balčikonio – asmenybių. Abu – tekstilininkai, tos pačios kartos atstovai, po pusšimtį metų atidavę jaunosios kartos ugdymui. Abu buvo puikūs menininkai ir organizatoriai, kiekvienas savaip prisidėjo prie tekstilės brendimo Lietuvoje. Balčikonis labiau ryškus savo kūryba, tačiau studentų laikytas tik neblogo pedagogu. Tuo tarpu mokytis pas Varnauską (net lankyti jo rengiamus paruošiamuosius kursus) buvo daugelio būsimų dailininkų svajonė. „Stojau ten, nes ten dėstė Z. Varnauskas ir L. Truikys“, – tokius žodžius teko išgirsti ne iš vieno dailininko²⁹. Dažnas būsimas

28 LTSR valst. dailės instituto Taikomosios dailės katedros mokslinio-tiriamąjo darbo tematinis planas, [Kaunas], 1965, in: LLMA, f. 266, ap. 1, b. 1072, l. 2; LTSR valst. dailės instituto Taikomosios dailės katedros kūrybiniai darbo planai, [Kaunas], 1969, in: LLMA, f. 266, ap. 1, b. 1138, l. 2.

29 Enrika Striogaitė, „Baltiškios praeities tiltas, sujungęs Sibirą ir Kaliforniją“, in: *Kauno diena*, [interaktyvus], 2012 05 20, [žiū-

menininkas įžiūrėjo ne tik spalvingos jo asmenybės, bet ir nesitaikstymo su sovietine unifikacijos sistema bruožus.

Dabar Varnauskas labiau žinomas kaip tapytojas. Tempera ir guašu jis nutapė peizažų, portretų, natiurmortų. Dailininko tapyba spontaniška, apibendrintų formų, neramaus ritmo, fiksuojanti momento nuotaką, kažkuo primena Adomo Galdiko tapybos mostus. „Minimaliomis priemonėmis – rašė jis, – vandeniniais dažais ir tempera ant popieriaus, mažuose formatuose siekiu tapybos spalvinės visumos, ieškau ramios įtikinamos nuotaikos, išreiškiančios pastovumą, ramybę, harmoniją.“³⁰ Aštuntajame dešimtmetyje dailininkas pradėjo tapyti serijas *Motina ir vaikas* ir *Nemuno krašto žmonės*, kuriose atsiskleidė to meto Lietuvos tapybai nebūdingi bruožai. Skyrėsi Varnausko požiūris į kūrybą, kurią jis traktavo ne kaip sureikšmintą veiksmą, o spontanišką savo jausmų išsiliejimą. Tapė nedidelius paveikslus, ant plono, kartais paglamžyto popieriaus akvarele, guašu, tempera. Dažai prasiskverbdavo į kitą pusę, o džiūdami raukšlėjosi, keitė popieriaus faktūrą. Dailininkas dažnai grįždavo prie to paties paveikslo, užtapydavo jį iš naujo, kartais negailestingai suplėšydavo į skutelius ir iš atplaišų dėliodavo naujus koliažus. „Toks „atsainus“, net chuliganiškas, tam tikru mastu destruktivus (procesualus) požiūris į savo darbus to meto „kūrybos didybės“ atmosferoje galėjo atrodyti nesuprantamas“, – apibendrina dailėtyrininkas Kęstutis Šapoka³¹. Tačiau ar tai nėra viena iš priežasčių, dėl kurios šiandien Varnauskas laikomas vienu iš XX a. dailės palikimo atradimų?

rėta 2012-11-03], <http://kauno.diena.lt/naujienos/miestas/baltiskos-praeities-tiltas-sujunges-sibira-ir-kalifornija-427321>.

30 Zenonas Varnauskas, *Kūrybos principai*, [Kaunas, be datos], in: Zenono Varnausko šeimos archyvas.

31 Kęstutis Šapoka, „Susiejęs dvi epochas. Zenono Varnausko paroda „Kunstkameros“ galerijoje“, in: *Kultūros barai*, 2011, Nr. 4, p. 65–66.

IŠVADOS

Koks Varnausko portretas išliko amžininkų, bendražygių, studentų, šeimos narių prisiminimuose, kokį įspūdį apie jį galima susidaryti iš dokumentų įrašų? Kaip spalvingos daugiabriaunės asmenybės, kurioje susiliejo prigimtinis temperamentas, žavesys, tvirtas, dažnai nepalenkiamas būdas. Dailininko veikla atitiko istorinio periodo poreikius. Jo kūrybos palikimas būtų gausnis, jei savo energiją būtų nukreipęs tik į asmeninę kūrybą. Tačiau menininkas pasinėrė į pedagoginę veiklą, dalyvavo įvairiose organizacijose ir komisijose, daug prisidėjo klojant Kauno tekstilės mokyklos pamatus. Nepriklausomoje Lietuvoje puoselėtas vertybes jis diegė taikydamas jas prie naujo laikotarpio ir jaunosios kartos poreikių. Artimesnė pažintis su Varnausko asmenybe gali būti svarbi ne vienu aspektu. Bet pirmiausia ji įlieja naujų spalvų į lietuvių tekstilės istoriją.

Gauta 2012-11-15

ŠALTINIAI

Aldonos Tamošaitytės prisiminimai, užrašyti straipsnio autorės, [Kaunas], 2012 05 03, in: Autorės asmeninis archyvas.

Zenono Varnausko prisiminimai, užrašyti straipsnio autorės, [Kaunas], 2004 03 10, in: Autorės asmeninis archyvas.

Zenonas Varnauskas, *Kūrybos principai*, [Kaunas, be datos], in: Zenono Varnausko šeimos archyvas.

Zenono Varnausko autobiografija, [Kaunas, be datos], in: Zenono Varnausko šeimos archyvas.

Zenono Varnausko charakteristika, parašyta diplominio darbo vadovo Liudo Truikio, [Kaunas], 1947 07 29, in: Zenono Varnausko šeimos archyvas.

Kauno taikomosios dailės mokyklos (instituto) dekoratyvinių audinių studijos programa, sudarytojas Viktoras Petravičius, [Kaunas], 1941 09 24, in: Zenono Varnausko šeimos archyvas.

Kauno taikomosios dailės vidurinės mokyklos Pedagogų tarybos posėdžio protokolas Nr. 9, [Kaunas], 1952 05 27, in: LLMA, f. 524, ap. 1, b. 12.

Kauno taikomosios dailės vidurinės mokyklos 1952 m. mokymo planai, [Kaunas], 1952, in: LLMA, f. 524, ap. 1, b. 19.

Kauno taikomosios dailės vidurinės mokyklos 1953–1954 m. darbo ataskaita, [Kaunas], 1954, in: LLMA, f. 524, ap. 1, b. 24.

LTSR valst. dailės instituto Taikomosios dailės katedros posėdžių protokolai, [Kaunas], 1965–1969, in: LLMA, f. 266, ap. 1, b. 1071, 1072, 1075, 1138.

Lietuvos TSR valst. dailės instituto 1959–1960 m. mokomojo darbo ataskaita, [Vilnius], 1960, in: LLMA, f. 266, ap. 1, b. 518.

Lietuvos TSR valst. dailės instituto Mokslo tarybos posėdžio protokolas Nr. 8, [Vilnius], 1964 05 19, in: LLMA, f. 266, ap. 1, b. 621.

Lietuvos TSR valst. dailės instituto ryšių su gyvenimu medžiaga, [Vilnius], 1961 03 15, in: LLMA, f. 266, ap. 1, b. 15.

Juozo Balčikonio prisiminimai, [Vilnius], 2001, in: Vilniaus dailės akademijos Tekstilės katedros archyvas.

LITERATŪRA

Daujotas Vladas, „Vilnietis ar kaunietis?“, in: *Vilniaus dailės akademija*, 2000, spalio.

Lietuvos gobelenas, sudarė Daiva Rekertaitė-Načiulienė ir Silverija Stelingienė, įž. str. aut. Daiva Rekertaitė-Načiulienė, Vilnius: Vaga, 1983.

Lietuvos TSR valstybinis dailės institutas. Dėstytojų darbų paroda: Katalogas, Vilnius: Lietuvos TSR dailės muziejus, 1975.

Striogaitė Enrika, „Baltiškos praeities tiltas, sujungęs Sibirą ir Kaliforniją“, in: *Kauno diena*, [interaktyvus], 2012 05 20, [žiūrėta 2012-11-03], <http://kauno.diena.lt/naujienos/miestas/baltiskos-praeities-tiltas-sujunges-sibira-ir-kalifornija-427321>.

Šapoka Kęstutis, „Susiejęs dvi epochas. Zenono Varnauskos paroda „Kunstkameros“ galerijoje“, in: *Kultūros barai*, 2011, Nr. 4, p. 65–66.

Taikomoji-dekoratyvinė dailė. Keramika, tekstilė, interjeras, baldai, metalas, gintaras, oda, stiklas, sudarė Stasys Pinkus, įž. aut. Tadas Adomonis ir Stasys Pinkus, Vilnius: Vaga, 1965, p. 15–16.

Taikomosios dailės institutas, įž. str. aut. Vytautas Kazimieras Jonynas, Kaunas, 1942, p. 69–73.

Valiuškevičiūtė Apolonija, *Kauno dailės institutas 1940–2000*, Kaunas: J. Petronio leidykla, 2002.

100 šiuolaikinių Lietuvos dailininkų, sudarė Raminta Jurėnaitė, Vilnius: R. Paknio leidykla, 2000.

Zenonas Varnauskas. Tapybos paroda „Motina ir vaikas“: Katalogas, Vilnius: LTSR dailės paviljonas, 1989.

ZENONAS VARNAUSKAS AND KAUNAS TEXTILE SCHOOL

Lijana Šatavičiūtė

KEYWORDS: Zenonas Varnauskas, Kaunas textile school, Lithuanian textile, Kaunas State Institute of Applied and Decorative Arts, Kaunas Stepas Žukas' College of Applied Arts.

SUMMARY

The article describes the artist and educator Zenonas Varnauskas' (1923-2010) merits to the Kaunas textile school. Varnauskas was the first textile worker trained at the Kaunas State Institute of Applied and Decorative Arts who in 1947 received diploma No. 1 from the institute. He was given the opportunity to study textile from Viktoras Petravičius, Antanas Tamošaitis and Liudas Truikys. After absorbing his teachers' experience Varnauskas created his own educational system, which he implanted in three Kaunas Arts institutions. At first he taught at Kaunas State Institute of Applied and Decorative Arts (1947–1950). In 1949 he also started working at Kaunas Stepas Žukas' College of Applied Arts (which was then called Kaunas School of Fine Crafts), where he established the Department of Textile. From 1959 Varnauskas worked at Kaunas Evening Applied Arts Department of Lithuanian State Institute of Arts (until 1997) and played a major role in its organising. Z. Varnauskas was well acquainted with the needs of textile enterprises and therefore he applied the teaching programmes to production needs.

In this article Varnauskas' portrait is painted with reference to archival and documentary material, reminiscences of his family members and students. They reveal his colourful and versatile personality, blending with his innate temperament, charisma and strong will. Z. Varnauskas' creative heritage would have been much more abundant, if he had dedicated his endeavours exclusively to creative work. Yet the artist dived deep into educational activities, took part in various organisations and commissions, and contributed greatly to the founding of Kaunas Textile School. Not many of his own textile works remain and they differ from the general tendencies

of Lithuanian textile, being characteristic of the second part of 20th century. Varnauskas' paintings were also unlike the typical examples of the Lithuanian painting school. They were small in size, spontaneous, marked by uneven rhythm, recording the mood of the moment and due to this unique style Varnauskas didn't have any followers and with his works did not influence other artists.

However, Z. Varnauskas became famous as a talented pedagogue of Arts. All the young people who were dreaming about joining the artist's profession wanted to study with him. Varnauskas was the initiator and teacher of the preparatory courses for the entrance exams in Kaunas. These courses were attended by many now famous Lithuanian artists.